

KOCAOĞLU OSMAN

(1878 — 28.VII.1968)

28.7.1968 Pazar günü Kadıköy'deki ikametgâhında, eski Buhara Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kocaoğlu Osman Beyin vefat ettiğini, derin teessürle haber aldık. Kocaoğlu Osman Bey, Türkistan'ın ve onun mühim bir parçası olan Buhara'nın cedidcilik adıyla tanınan, eğitimde ve sosyal hayatta yenileşme ve ıslahat isteyen, hareketlerinde ve daha sonra ülkemizin istiklâlini hedef tutan birçok millî hareketlerde ön saflarda adı geçen fedakâr rehber simalardan biri idi. Bir taraftan Buhara Cedidçiliğinin bütün göze çarpan hareketleri ve öte yandan Buhara'da Emir Alim Han'ın kovularak, yerine Halk Cumhuriyeti kurulduğu devrelerde, Türk ve İslâm kültüründe çok mühim yeri olan Buhara'nın, Sovyetlerin yardım ve dostluk maskesi

altında uyguladıkları ve gerçekte kızıl ordunun fiilî istilâsı şeklinde sonuçlanmış, entrika ve tazyik yollu Sovyet Rusya'ya ilhak siyasetine karşı, yurtsever aydınların fedakârâne mücadeleleri, Kocaoğlu Osman Beyin çalışmalarıyla ve adıyla sıkı sıkıya bağlıdır.

Kocaoğlu Osman Bey, 1878 yılında Fergane'nin Oş şehrinde dünyaya geldi. Babası Buharalı Polat Hoca, Oş şehrinde bir müddet yaşamış ve o esnada bu şehirden olan Fatma Hanım ile evlenmişti. Osman Bey yedi yaşında iken ana ve babası Buhara'ya taşınırlar. O tahsilini Buhara'da an'anevî eski usul mektep ve medreselerde görür.

Osman Bey, modern tahsil görmediği halde şahsî gayretiyle kendisini

yetiştirmiş bir kimsedir. Umumi Türk tarihine ve bu arada Türkistan tarihine, Fars dil ve edebiyatına hakkıyla vâkıfti. Türk edebiyatıyla ve özel olarak tasavvufia ilgili geniş bilgiye sahipti. Zamanında bütün Türk şivelerinde yapılan yayınları imkân nisbetinde tedarik ederek Türk âlemi hakkında bilgi edinmeye çalışırdı. Yeni usul öğretime ait bilgilerini de yayınlardan takibederek ve Türkiye gibi Türkistan dışı ülkelerde metod ve tatbik örneklerini yerinde izleyerek uygulamaya çalışmıştı.

Talebelik yıllarında yaz mevsiminde birkaç defa, doğduğu Oş şehrine gitmişti. Bu seyahatlarından biri esnasında, 1898 yılında Çarlık Rusya'sının zulüm ve iktisadi sömürme siyasetine karşı "Dükçü (İğci) İşan" adıyla tanınan Şeyh Mehmet Ali rehberliğinde tarihi büyük bir isyan hareketi vuku bulur. Bu isyanda modern silâhlardan mahrum isyancılar kılıç, bıçak, kürek ve başkalarıyla mücehhez idiler. Bunlar ateşli silâh tedariki için Andıcanda Rus kışlasına hücum ederler, birçok Rus askerini öldürmelerine rağmen isyan birkaç gün zarfında bastırılır. Neticede Dükçü İşan ve yakınları idam edilirler ve yüzlerce kişi hapse atılır. Bu isyan dolayısıyla akrabalarından birçok kimse ile birlikte Osman Bey de tutuklanmıştı. Buhara tebaası olduğundan Osman Beyi Buhara Hükümetine teslim ederler. Buhara Hükümeti de birçok tahkikattan sonra onu Buhara şehriden dışarıya çıkmamak kaydı ile serbest bırakır. Fergane'de Rus zulmüne karşı çıkan yukarıki isyan ve kendisinin hapsedilmesi olayları onun hayatında derin izler bırakmış ve daha sonraki ıslahatçılık hareketlerinde itici bir hâtıra olarak kalmıştır. Daha önce Kırım, İdil-Ural ve Kafkasya Türklerinde başlayan yeni usul okul açma ve ıslahat hareketleri Türkiye ve İran'daki inkılâp hareket-

lerinin de tesiriyle Türkistan'da ve bu arada Buhara'da da tesirini gösterdi. Bu yüzyılın başlarında Türkistan'ın birçok kısımlarında yeni okullar açılmağa ve "Neşri Maarif" dernekleri kurulmağa başlar. Bu fikir akımının tesiri altında Buhara'da da yeni usul okul açmaya ve hayır dernekleri kurmaya teşebbüs edilir. Bu hareketlerde Kocaoğlu Osman Bey her vakit önemli rol oynamıştır. 1908 yılında gizli olarak kurulan "Terbiyeyi Etfal" Derneğinin kurucuları arasında Osman Bey de vardı. Bu dernek yenilik fikirleri açılmağa çalışmış ve evlerde gizli surette yeni usul öğretim yapan okullar açmıştı. Yukarıki dernek daha sonra İstanbul'da da bir şube açmış ve Türkiye'ye 1911 yılında 15 talebe ve 1912 yılında 30 talebe göndermeğe muvaffak olmuştu. Buhara'da açılan yukarıki dernek üyeleri Türkiye'deki hürriyet hareketlerini yerinde izlemek ve daha mühim olarak Türkiye'de fikir adamlarıyla temas sağlamak ve yeni usulle öğretim metodlarını tetkik etmek ve ders kitap ve malzemesi toplamak maksadiyle, bir kısmı İran üzerinden, kara yoliyle ve bir kısmı Rusya üzerinden trenle ve Odesa'dan deniz yoliyle Türkiye'ye gelmişlerdi. Bunlar arasında Osman Hoca da 1910 yılında Odesa üzerinden İstanbul'a gelmişti. 1912 yılında Buhara'da âlenen yeni usul okullar açılabilirdi ve "Buhara-i Şerif" ve daha sonra "Turan" adlı gazeteler çıkmağa başladı. Çarlık Rusya temsilcisinin teşvikiyle, kendi tahtı ve zevk ve sefasından başka bir şey düşünmeyen Buhara Emiri Alim Han evvelâ gazeteleri ve 1914 yılında yeni usul okulları da kapattı. Kocaoğlu Osman Bey yukarıki kültür faaliyetlerinde her vakit gayretle çalışmıştır.

Rusya'da Çarlığı yıkan 1917 yılı, Şubat inkılâbından sonra, Buhara Emiri de Nisan 1917'de bazı reformları

vadeden bir ferman çıkarır ve bunun üzerine ıslahatçı genç Buharalılar bir nümayiş tertiplerler. Fakat Emir, bunlardan bazı isteklerle gelen heyeti dayak cezasına tabi tutar ve neticede bu gençlerden biri ölür. Ayrıca müteassıp din adamları da gençlere hücum ederler ve ıslahatçı gençler Buhara'dan kaçmak zorunda kalırlar. Kocaoğlu Osman Bey de bunlarla beraber kaçmış ve Kokand'da Millî Muhtar Türkistan Hükümeti zamanında orada çalışmıştır.

Buhara'dan kaçan genç Buharalılar o zaman Sovyet rejimi altında olan Türkistan'ın Taşkent, Semerkant ve başka şehirlerinde yerleşirler ve Buhara Emirini tahtından indirmek için Sovyet Rusya'dan yardım istemek zorunda kalırlar. Bunu fırsat bilen Sovyetler 200 genç Buharalı ile birlikte 1918 yılında Buhara'ya bir müdahalede bulunurlarsa da geri çekilmek zorunda kalırlar. 1920 yılında Sovyetlerce Emir idaresine karşı propaganda faaliyetine hız verildi ve Buhara'nın bazı kısımlarında isyanlar çıkarıldı. Aynı zamanda Kızıldudunun müdahalesi için plânlar hazırlandı. 1920 yılı Ağustos 30'da yardım bahanesiyle Sovyetler Buhara'ya hücumla geçtiler. 1 Eylülde Buhara Emiri Doğu-Buhara'ya kaçtı ve yeni kurulan muvakkat hükümette Osman Bey Maliye Bakanı oldu. Daha sonra toplanan İkinci Buhara Kongresi Hükümet şeklini Halk Cumhuriyeti olarak ilân etti ve Kocaoğlu Osman Beyi Cumhurreisliğine seçti.

Kocaoğlu Osman'ın tarihî hareket-

leri içerisinde en önemlisi 1921 yılında teftiş ve tedkik maksadiyle Doğu Buhara'da bulunduğu vakit, Buhara Cumhurreisi iken, Sovyet Rusya'nın askerî istilâsına karşı başkaldırması olmuştur. 1921 yılı 10 Aralıkta Düşenbe'deki Rus Garnizon Kumandanından elindeki silâh ve cephaneleri teslim ederek Buhara topraklarını terk etmesini talep eder ve bundan sonra Sovyet Rusya istilâsına karşı mücadele etmekte olan istiklâlcî kuvvetler safına geçer. Bu sıralarda Enver Paşa da Sovyetlere karşı mücadele kararıyla Doğu Buhara'ya gelmişse de, maalesef Buhara Emirinin cahil sergerdelerinden İbrahim Lakay tarafından göz hapsinde bulundurulmuştu. Daha sonra Enver Paşa serbestliğini elde ederek istiklâlcî kuvvetlerin başına geçer. Osman Bey bir müddet onunla birlikte çalışır ve daha sonra istiklâl hareketlerine dışarıdan yardım sağlamak maksadiyle Afganistan'a geçer ve 1923 yılında Türkiye'ye gelir. O, dışarıda bulunduğu bu uzun yıllarda her vakit Türkistan'ın istiklâli yolunda çalışan teşkilâtlarda vazifeler almış, yayınlarda bulunmuştur ve İstanbul'da çıkarılan "Yeni Türkistan" dergisinin imtiyaz sâhibi olmuştur.

Kocaoğlu Osman Beyin oğlu Timur, İstanbul Üniversitesinde tahsil görmekte ve kızı Halime Hanım Almanyada'dır, başka bir kızı Türkân ve-fat etmiştir. Osman Bey hususî hayatında mütevazı ve gösterişten kaçan bir insandı.

İbrahim Yarkan

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No TK/1